

Openingstoespraak voor de Tentoonstelling Gates of the (Ant)arctic.
Antwerpen, 12 oktober 2017.

Het werk van fotograaf Christian Clauwers toont ons zorgvuldig gekozen momentopnames uit de beide poolgebieden. Gebieden die volop in de aandacht staan omdat ze ons confronteren met hun reactie op de klimaatopwarming en de gevolgen daarvan. Ze spelen er een hoofdrol in.

De thematische ondergrond van de meeste foto's is het oerelement water, zij het in de vaste vorm van sneeuw en ijs. Hiermee worden de poolgebieden vereenzelvigd, en wordt eeuwigheid gesuggereerd. Hierin schuilt al een eerste illusie. Niets is eeuwig, niet de tijd en zeker niet het ijs, want onze aarde kent afwisselend periodes met veel ijs (ijstijden noemen we dat) en periodes quasi zonder ijs. Eén van de grote misvattingen over de poolgebieden is dat er overal en altijd sneeuw en ijs zou zijn. Daarom ben ik verheugd dat Christian ons een foto toont van de Dry Valleys in Antarctica. Dit zijn de koudste en droogste woestijnen ter wereld. Er is geen ijs omdat er geen vocht is. Op de foto kan je de eeuwenoude mummie zien van een zeehond. Waarom die zeehonden daar terechtgekomen zijn om er uiteindelijk te sterven, weten we niet. Waren ze gedesoriënteerd, waren ze ziek? Interessant is dat wanneer de zeehond stierf, zijn kadaver voedingsstoffen lekte naar de grond en dat er ook een beetje vocht gevangen werd gehouden onder de mummie, vocht dat anders verdampt zou zijn in de uiterst droge lucht. En dat geeft leven, zelfs in deze woestijnen. Onder die mummie bevindt zich namelijk een vrij rijke gemeenschap van microben. Dood doet leven. Het is de cyclus van het leven. Een eerste boeiend gegeven over deze foto's is dat er een behoorlijke inhoudelijke gelaagdheid aanwezig is.

Op de uitnodiging die u mocht ontvangen prijken twee foto's. Antarctica wordt geïntroduceerd via de keizerspinguïn. Op de foto trekt de vogel helemaal uw aandacht naar zich toe, je vermoedt eerder het ijzige landschap dan dat je het echt ziet. Het is een bijzondere vogel, vliegen kan hij nog alleen onder water. Hij broedt in, voor ons mensen, weinig comfortabele omstandigheden. en in het ei dat bebroed wordt ligt de hoop voor de toekomst. Hij doet een beetje prehistorisch aan, misschien is dat niet zomaar een impressie. Het oudst bekende fossiel van een pinguïn dateert van 62 miljoen jaar geleden. De familiegeschiedenis van deze vogel overtreft dus ruim die van ons mensen. Het beeld van deze pinguïn evoceert een idyllische scène, er is geen teken van menselijke activiteit te bespeuren in dit document.

In het merendeel van de overige zuidpoolgebiedfoto's domineren ijs en sneeuw. Hier wil ik toch graag benadrukken dat u toch eens goed moet

kijken naar de verschillen in ijs, verschillen die in de media dikwijls verwaarloosd worden, zelfs door elkaar gehaspeld. Er is namelijk zoetwaterijs en zeewaterijs. En dat is belangrijk in de context van de huidige klimaatverandering. De ijsbergen komen van het land, het is zoetwater, dat bij smelten inderdaad de zeespiegel zal doen stijgen. Eén van de foto's toont een rotsblok in zo een ijsberg. Wanneer die ijsberg smelt, zinkt die steen naar de zeebodem, en niet alleen die rotsblok, ook het klein gruis doet dat. Via het verrichten van boringen in de zeebodem kan het voorkomen en verspreiding van zulk puin, afkomstig van gesmolten ijsbergen, in de zeebodem gedetecteerd worden. Dit laat toe te reconstrueren wanneer er in het verleden veel ijsbergen zijn geweest, en hoever ze in de oceanen afdreven. Het is mede via zulke technieken dat wetenschappers vroegere klimaten trachten te reconstrueren. Deze kennis wordt mede gebruikt in de constructie van klimaatmodellen om voorspellingen naar de toekomst te doen. Een aantal foto's tonen ons ook de vele aspecten van het zeeijs, heel mooi is het pannenkoekijs met daarop in de verte een groepje Adèliepinguïns. Wordt het zeeijs gevormd in rustige omstandigheden dan krijg je vlakke ijsplaten, zoals deze op de foto met het expeditiecruierschip Ortelius.

Op een andere foto bespeuren we een orca die langs de rand van het zeeijs patrouilleert op zoek naar prooi, dat kan een pinguïn zijn, dat kan een zeehond zijn. Maar kijkt u dan vooral naar de horizon van de foto. Daar ziet u een optisch fenomeen: namelijk een luchtspiegeling. Door de heel koude luchtlaag boven het ijs worden lichtstralen gebogen en daardoor krijgt u een vervormde geografie achter in het beeld. Is dit dan een illusie? Misschien, maar evengoed is het een werkelijkheid.

De foto op de uitnodiging dat het arctische gebied introduceert, de foto met de ingang van de zadenbank biedt haast een romantische kijk op een ijzige Arctis. Toch schept deze foto verwarring. Hier wordt een landschap getoond, maar wat veeleer duidelijk is, is de impact van de mens op het landschap. De fotograaf laat hier subtiel in het midden wat nu het dominante thema is, je moet het zelf invullen. Zo komt hij hier tot een dialoog met de toeschouwer. Zien we hier een constructie omgeven door een landschap, of een landschap waarin die constructie geplaatst is?

Deze foto herinnert ons tevens aan de kwetsbaarheid van de mens. Want die zadenbank verwijst naar calamiteiten, naar uitsterven van een plantensoort, van plantensoorten, van ecosystemen, van mensen. In tegenstelling tot het pinguïne is deze zadenbank eerder een symbool van angst voor de toekomst. De foto is op die manier huiveringwekkend mooi. In de kunst heet dat subliem. In 1757 definieerde de filosoof Edmund Burke het sublieme als

een esthetische categorie verschillend van schoonheid. Maar er is meer. Het bestaan van een zadenbank als verzekering tegen ondermeer de gevolgen van de klimaatopwarming is erg cynisch. Het is net omdat de mens ruwweg 11.500 jaar geleden landbouwer geworden is, dat letterlijk en figuurlijk de kiemen gezaaid werden voor de milieuproblemen waarin we nu verzeild zijn geraakt. De zaden die daar opgeslagen zitten hebben dus zelf mee de noodzaak gecreëerd voor dergelijke opslag van zichzelf.

Christian Clauwers heeft nog een andere foto van de ingang, en deze geeft een totaal andere impressie van hetzelfde. Daar komt het geheel eerder als dreigend over, en toen ik die foto zag moest ik meteen denken aan de monoliet in het begin van de film 2001. A Space Odyssey van Stanley Kubrick. Een film uit 1968. Mensapen onderzoeken een strak gevormde zwarte monoliet, en deze steen lijkt hun de "vonk" van menselijke intelligentie te geven. Niet lang daarna ontdekt een van de wezens hoe hij een bot kan gebruiken als gereedschap, vooral als wapen. Het is heel betekenisvol dat dit jaar de nobelprijs voor de vrede naar een internationale organisatie gaat die ijvert voor de verbanning van kernwapens. Die zadenbank op Spitsbergen is immers ook bedoeld om de zaden te laten overleven wanneer wij mensen met wapens, kernwapens, zouden gooien. En wie weet zijn er dan, in het ergste geval, zelfs geen mensen meer, alleen maar zaden.

U hoort het, en u zal het ook zien, de foto's van Christian Clauwers zijn niet alleen pareltjes van esthetiek, er valt ook veel in te ontdekken. Beste Christian, van harte proficiat met je werk.

Louis Beyens
Prof.em.Dr.

